

και διασκέδασης του φόβου: ο τρόπος διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας να γίνει στάδιο για την ιστορική συνείδηση γενικά και όχι εμπόδιο που οδηγεί σε μια πλήρη κατάπτωση του ιστορικού χώρου και χρόνου.

Το βιβλίο αναφέρεται διεξοδικά σε όλα σχεδόν τα ζητήματα που σχετίζονται σήμερα με τον κρίσιμο αυτό τομέα της διδακτικής. Στο ζήτημα των ταυτοτήτων, στις πρακτικές διδασκαλίας, στη σχέση τοπικής ιστορίας και διεθνούς περιβάλλοντος, στον τρόπο ιστορικής προσέγγισης της λογοτεχνικής παραγωγής και τέλος στην πανεπιστημιακή διδασκαλία, η οποία προφανώς πάσχει σοβαρότητα και στο χώρο της ιστορίας. Διότι, όπως συνή-

θως γίνεται στην Ελλάδα, μόδες και σχολές που στην Ευρώπη και την Αμερική έχουν οπωσδήποτε καλύτερα σχεδιαστεί, εδώ σε μας έρχονται ως Φώτα. Ως γνώση-φασόν, στην οποία θα πρέπει αμέσως να προστρέξουμε, ειδικά ως θα είμαστε ξεπερασμένοι.

Μέσα σ' αυτήν την ευκολία αντιγραφής, μελέτες τέτοιες, που μιλάνε επί του συγκεκριμένου και δεν αερολογούν, νομίζω ότι αποτελούν μια καλή βάση συζήτησης, αλλά και ένα απαραίτητο σχέδιο προσέγγισης του σοβαρού προβλήματος που είναι η διδακτική της ιστορίας. Της ιστορίας μας.

Απόστολος Διαμαντής

Αθησαύριστος Ροΐδης

Εμμανουήλ Ροΐδης,
Αθησαύριστα κείμενα 1882-1885,
Φιλολογική επιμέλεια:
Παναγιώτης Μουλλάς,
εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2005.

Από τα χρόνια της αντιγνωμίας Πέτρον Χάρη (στη *Νέα Εστία*) και Νάσου Δετζώρτζη (στα *Νέα Γράμματα*) για τη σχέση λογοτεχνίας και δημοσιογραφίας, τις αλληλοεισχωρήσεις και αλληλεπιδράσεις των δυο ειδών του γραπτού λόγου και κυρίως τη συμβολή του Τύπου στη διαμόρφωση και εξέλιξη της πεζογραφικής μας παράδοσης, η συζήτηση παραμένει ανοιχτή σε υποθέσεις εργασίας και συμπεράσματα.

Είναι γνωστό βέβαια ότι, λίγο πολύ, οι περισσότεροι από τους συγγραφείς μας έχουν θητεύσει σε δημοσιογραφικά γραφεία. Ιδιαίτερα για τη λογοτεχνική γενιά του 1880, η δημοσιογραφική δραστηριότητα αποτελεί ουσιώδες γνώρισμα της συγγραφικής παραγωγής των περισσότερων λογοτεχνών. Διαβάζουμε λοιπόν συγγραφείς που εκτόξευσαν τη δημοσιογραφία στη λογοτεχνία, δραπετεύοντας από το πνίγος της φθαρτικής καθημερινότητας προς τα ανοιχτά και ζωοδόχα πεδία των λογοτεχνικών δοκιμών και μεταγγίζοντας ψήγματα ποίησης στην καταγραφή και τον σχολιασμό της αντιπονητικής πολιτικής και κοινωνικής επικαιρότητας. Αλλά και από την άλλη, συγγραφείς που «κατέβασαν» τη λογοτεχνία στη δημοσιογραφία, χωρίς ποτέ να κατορθώσουν να δικαιωθούν αισθητικά διαμορφώνοντας προσωπικό ύφος.

Για τον Εμμανουήλ Ροΐδη, νομίζω, δεν πρέπει να υπάρχουν τέτοιου είδους αμφιβο-

λίες. Ανήκει σαφέστατα στη χορεία των συγγραφέων που οι αλληλεπιδράσεις από την παράλληλη δημιουργική απασχόληση στη λογοτεχνία και τη δημοσιογραφία έδωσαν γόνιμους καρπούς και στα δυο πεδία. Το προσφάτως εκδοθέν βιβλίο με τα Αθησαύριστα του Ροΐδη από τον Ριμπαγά επιβεβαιώνει τον λόγον το αληθές.

Με την παρούσα έκδοση συμπληρώνεται η εικόνα μας για έναν από τους σημαντικότερους πεζογράφους του προπερασμένου αιώνα, που έζησε και έγραψε σε μια οριακή περίοδο της ελληνικής ιστορίας, κινούμενος στο μεταίχμιο ριζικών αλλαγών και ανακατατάξεων, και που με τη συνολική του παρουσία στα γράμματα δείχνει να αφοσιώνεται και να απομοιώνει και κάπου κάπου να υπερβαίνει και την ίδια του την οριακή εποχή. Σουρεαλιστής πριν το σουρεαλισμό, με τα παραδοξολογήματα και την πυροτεχνηματική εκροή λόγου-αντίλογου, αποτελεί εμβληματική φυσιογνωμία του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα. Με το σπινθηροβόλο πνεύμα του καυτηριάζει ανελέητα ήθη και πρόσωπα του καιρού του. Με ιοβόλα σχόλια, ειρωνικούς υπαινιγμούς και ενφυσολογήματα προκαλεί την οργή των θυμάτων του και τον γέλωτα των ουδετέρων παρατηρητών. Με τη συνολική του δράση στα ελληνικά γράμματα διαγράφει μιαν απροσάρμοστη, θαρρείς, πορεία που καταλήγει στο στιγματισμό του με τον θρυλικό πια αφορισμό από την επίσημη Εκκλησία.

Αντιγράφω από την εύστοχη και χωρίς περιττολογίες εισαγωγή του φιλολογικού επιμελητή Παναγιώτη Μουλλά. [Ο Ροΐδης] «είναι ο άνθρωπος του αντί και του ανάμεσα. Του αντί επειδή, προκλητικός αμφισβητίας και αντισυμβατικός φορέας ενός λόγου-αντι-

ενδιαφερόντων και προσεγγίσεων. Η έκδοση συμπληρώνεται με τα πεπραγμένα του Κέντρου της περιόδου 1999-2003 και αφιερώνεται στη μνήμη του καθηγητή λαογραφίας **Δημητρίου Σ. Λουκάτου.**

Βαρύνουσα σημασία για τη σύγχρονη μελέτη των κοινωνιών προολαμβάνει η επιστήμη της Εθνολογίας. Η *Εθνολογία*, περιοδική έκδοση της Ελληνικής Εταιρείας Εθνολογίας (Ερεσσού 43, 106 81 Αθήνα, τόμος 11, 2004-2005) συγκεντρώνει σημαντικές συμβολές στον τομέα διερεύνησης της και δημιουργεί συγχρόνως έναν πυρήνα ερευνητών που συζητούν θέματα πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων, κοινωνικής και οικονομικής διάστασης.

Για τον Εμμανουήλ Κριαρά δεν χρειάζονται συστάσεις. Ταυτισμένος με τους αγώνες για την επιβολή της δημοτικής, ένας χαϊκέντερος επιστήμονας και δάσκαλος, έχει προσφέρει τα μέγιστα στην ελληνική παιδεία. Στον τόμο που τιτλοφορείται *Ερευνητικά* (εκδ. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 2005) δημοσιεύονται κείμενα με περιεχόμενο γλωσσικό, φιλολογικό, παιδαγωγικό, αλλά και αυτοβιογραφικό, και συνεχίζεται η παράδοση που εγκαινιάστηκε με

τον τόμο *Ανιχνεύσεις* (εκδ. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 2004)· μια παράδοση που δείχνει μέσα από τη συγκέντρωση των διάσπαρτων κειμένων τον πνευματικό πλούτο που μας δωρίζει η δημοσιογραφική του παρουσία και η πνευματική του εγρήγορση.

Δεν θα μπορούσε να απουσιάζει ο **Εμμανουήλ Κριαράς** από τον τόμο *Ο Ψυχάρης και η εποχή του. Ζητήματα γλώσσας, λογοτεχνίας και πολιτισμού* (επιμέλεια: **Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη**, εκδ. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 2005). Στον τόμο αυτό συγκεντρώνεται το πλούσιο υλικό των σαράντα ανακοινώσεων του ομότιμου συνεδρίου που πραγματοποιήθηκε από τον τομέα Μεσαιωνικών και Νεοελληνικών Σπουδών του τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τον Οκτώβριο του 2004.

ο χαρτοκόπτης

λόγου, τοποθετείται κατά κανόνα στον αντίποδα, λ.χ. ως συγγραφέας ενός αντι-μυθιστορήματος (Η Πάπισσα Ιωάννα, 1866) και μιας τριανταριάς αντι-διηγημάτων (κυρίως μετά το 1890) που υπονομεύουν τον ρομαντισμό και την ηθογραφία χρησιμοποιώντας τα εμβληματικά λογοτεχνικά είδη δυο εποχών. Του ανάμεσα: γιατί βριόχεται σ' έναν ενδιάμεσο χώρο, ανάμεσα στη δημοσιογραφία και το ύφος, στην αφήγηση και τον κριτικό στοχασμό, στην πριν και τη μετά το 1880 εποχή, στον εγκυκλοπαιδισμό και την επιστήμη, στη ρήξη και τη συνέχεια, βιώνοντας με τη σειρά του, όπως ο Κάλβος τον *Mario Vitti*, τις αντινομίες του καιρού του».

Στον τόμο περιλαμβάνονται όσα κείμενα του Ροΐδη μπόρεσε να εντοπίσει ο επιμελητής στην εφημερίδα *Ραμπαγιάς* κατά το διάστημα 1882-85, που αποτελεί την πιο κρίσιμη και αποφασιστική περίοδο πρωθυπουργίας του Χαρίλαου Τρικούπη. Τα κείμενα του Ροΐδη υπογράφονται με τα ψευδώνυμα *Lucifer* και *Λυγξ*. Στο corpus της έκδοσης δεν περιλαμβάνονται δύο μόνον κείμενα της αυτής περιόδου που έχουν ήδη ενσωματωθεί στα *Άπαντα* του συγγραφέα (φιλολογική επιμέλεια Άλκης Αγγέλου, εκδ. Ερμής 1978). Πρόκειται για την κοινωνική μελέτη «Μοιχαλίδες και εταιρία» και το άρθρο «Ο χορός των Ανακτόρων».

Στην εισαγωγή του Παναγιώτη Μουλλά διευκρινίζονται ενδιαφέροντες όψεις της σχέσης του Ροΐδη με τον εκδότη του πολιτικοσατιρικού φύλλου του *Ραμπαγιά* Κλεάνθη Τριαντάφυλλο. Όπως όλες οι εισαγωγές των επιμελημένων από τον Μουλλά εκδόσεων, έτσι και τούτη διατηρεί την αυτοτέλειά της, συνιστώντας, χωρίς υπερβολή, μάθημα φιλολογικής δεοντολογίας. Εξιχνιάζει τα αδιευκρίνιστα, σχολιάζει τα δεδομένα και ανοίγει τους ορίζοντες των μελλοντικών προσδοκιών για έρευνα και γνώση. Είναι άλλωστε από τους πανεπιστημιακούς που δεν ξεχνούν από τα συμβατικά τους καθήκοντα την πρωτογενή υπεύθυνη έρευνα. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πτυχή που επισημαίνεται και που η αξία της υποβαθμίστηκε από τον Παλαμά και τον Ξενοπούλο είναι η πολιτική διάσταση του έργου του Ροΐδη. Προσωπικός φίλος, συνεργάτης και θανμαστικής του Τρικούπη, κάθε άλλο παρά φιλοτρικουπικά αισθήματα φανερώνει την περίοδο της αρθρογραφίας του στον *Ραμπαγιά*.

Το βιβλίο χωρίζεται σε δυο μέρη. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει τη νουβέλα-κοινωνική μελέτη «Ο σύζυγος του μανθάνει τελευταίος». Θέμα της νουβέλας είναι η μοιχεία και γενικότερα η ερωτική συμπεριφορά των Αθηναίων στα τελευταία χρόνια του 19ου

αιώνα. Πρόκειται για μια αναψηλάφηση των ερωτικών ηθών της αθηναϊκής πρωτεύουσας σε μια περίοδο που διαφοροποιείται αισθητά από την πρώτη, μετεπαναστατική, οθωνική, μίξερη κοινωνική πραγματικότητα. Ο τολμηρός ερωτισμός και η επίδειξη παθητικών καταστάσεων δεν φαίνεται πλέον να ξενίζουν παρά μόνο τους συντηρητικούς κύκλους των αθηναϊκών σαλονιών. Όσον αφορά τα «επικαιρογραφήματα», όπως προσφυνώς τα επονομάζει ο Διονύσης Κιαφάλης, τα οποία αποτελούν το δεύτερο μέρος του τόμου, πρόκειται για 23 άρθρα-ρεπορτάζ του Ροΐδη από την κοσμική και πολιτική ζωή της εποχής. Χάρη και στις πολύτιμες πληροφορίες που δίνει ο Μουλλάς στο κατατοπιστικό επίμετρο, γινόμαστε μάρτυρες της κοσμικής ζωής της εποχής, μέσω της περιγραφής κυρίως χορών και άλλων κοινωνικών εκδηλώσεων στις οποίες ο Ροΐδης αναδεικνύεται σε «κομψό διάβολο των σαλονιών», όπως τον περιγράφει ο Κλεάνθης Τριαντάφυλλος-Ραμπαγιάς, που καταγράφει εντυπώσεις και τις διανθίζει με πιπεράτα και γυργαλιστικά σχόλια. Εδώ έχουμε το γνώριμο ύφος του Ροΐδη, με την αστείρευτη σατιρική φλέβα να συνιστά το αισθητικά εναργέστερο λογοτεχνικό του στοιχείο.

Πού έγκειται όμως η σημασία των ευρημάτων; Πέρα από την αυτονόητη φιλολογική τους αξία, με τη δημοσίευση των σελίδων του Ροΐδη από τον *Ραμπαγιά*, καταρρίπτεται ο μύθος του ολιγογράφου και δύστοχου συγγραφέα, πορτρέτο που φιλοτέχνησαν για τον Ροΐδη ο Παλαμάς και ο Σουηής. Αφετέρου δε, αποδεικνύεται πόσο περιορισμένη εποπτεία διαθέτουμε για τους συγγραφείς και τα λογοτεχνικά φαινόμενα του παρελθόντος, αλλά και πόσο δυναμικό μέλλον με νέες ανακαλύψεις, συμπληρώσεις και επανατοποθετήσεις ανοίγεται στους ορίζοντες της φιλολογικής επιστήμης. Ένας παράλληλος προβληματισμός που αναφύεται έχει να κάνει με το κατά πόσον οι χρηστικότερες, αλλά και ενίοτε παραπλανητικές, εκδόσεις των *Άπαντων* των συγγραφέων δικαιώνουν επακριβώς τον ούτως ή άλλως βαρύγδουπο τίτλο τους, με την οιοσδήποτε ελλειπτικότητα που τις χαρακτηρίζει.

Εν τέλει, το βιβλίο των εκδόσεων του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης που επιμελήθηκε ο Παναγιώτης Μουλλάς αποτελεί αναντίρρηση την πιο πολύτιμη, καιρία και ουσιαστική συμβολή στον περσινό επετειακό εορτασμό των 100 χρόνων από το θάνατο του συγγραφέα της *Πάπισσας Ιωάννας*.

Κώστας Καραβίδας